

Diskusija

Stanko Žepić

PLEDOAJE ZA UČENJE GRAMATIKE

I

Metodika učenja stranih jezika kreće se od ekstremnoga gramatičkog drila, s jedne strane, do potpunog negiranja gramatike, s druge strane. Jedna metodološka koncepcija smjenjuje drugu, jedan autoritet pobija drugoga. Tendenциje momentane situacije mogu se sagledati na koncepciji udžbenika koje pedagoške institucije propisuju ili preporučuju — stanje koje nije tipično samo za nas nego za sve kulturne sredine u kojima se uče strani jezici. Poslije epohe svemoćne prevlasti gramatike uslijedila je reakcija koja je gramatiku potpuno izbacila iz procesa učenja stranih jezika. Ono što je sada potrebno, jest »hrabro se upustiti u sintezu: razumno integrirati gramatiku u cijelokupni kompleks jezične nastave«. Time je rečeno da »nastava gramatike nije ujedno i nastava jezika nego samo jedan njezin dio, ali važan i danas često nedopustivo zanemaren«. To je citat iz knjige *DVG für DaF*¹ u kojoj jedan odlomak uvodnog poglavlja nosi naslov »*Pläoyer für Grammatik im Deutschunterricht*« (taj sam naslov, malo variran, posudio za naslov svojeg članka). Na istome mjestu (str. 9) autori dalje kažu: »Ovaj pledoaje učiniti će se ponekom nastavniku jezika možda nepotrebnim ili pretjeranim; jer njemačka didaktika stranih jezika nikada nije gramatiku proglašavala tako heretskom kao sjevernoamerički i francuski metodičari audiovizuelnog strukturalnoglobalnog usmjerenja. Krivo shvativši strukturalizam i behaviorizam, sve se više udžbenika odreklo toga da ugradi eksplicitna gramatička znanja koja, ako se ispravno prikažu i prenesu, mogu proces učenja enormno skratiti... Budući da je gramatika tabu, ne moraju ni nastavnici znati više nego učenici — misle neki. Strukture treba samo nadriliti — to je, čini se, postao kredo mnogih autora udžbenika.« U nastavku se autori osvrću na nekoliko najpoznatijih njemačkih udžbenika njemačkog jezika za strance da bi svoju tezu potvrdili na primjerima. Za nas njihova argumentacija, koliko god bila zanimljiva, nije važna, ali je to više zanimljivo pogledati kako se obrada gramatike razvijala u našim udžbenicima.

II

Nasumce sam uzeo nekoliko udžbenika njemačkog jezika, povodeći se samo godinom izdanja, da pokažem kako se odnos autora prema gramatici u toku godina mijenjao. Najstariji od njih iz 1927. godine² ima u potpunosti onaj oblik

¹ Marlène Rall, Ulrich Engel, Dietrich Rall, *DVD für DaF, Dependenz-Verb-Grammatik für Deutsch als Fremdsprache*, Heidelberg, 1977.

² Dr Janko Bežjak, *Deutsches Übungsbuch für slovenische Mittel-, Bürger, und Volksschulen*. II. Teil, Ljubljana, 1927.

koji imaju svi starinski udžbenici koji se temelje na gramatičkoj metodi. Svaki paragraf prvog dijela udžbenika imenuje u naslovu gramatičku jedinicu koju obrađuje, zatim slijedi tekst i zadaci uz tekst. Da bismo sebi predočili metodske postupak autora, pogledajmo jednu od vježbi:

4. Die trennbar zusammengesetzten Zeitwörter
Die Silbentrennung

4. Lesestück

Der brave Schüler

Der brave Schüler kommt jeden Tag rechtzeitig in die Schule. Er tritt artig ein und grüßt. Er läuft nicht umher, sondern setzt sich ruhig nieder, schlägt ein Buch auf und liest ein Lesestück durch. Er bringt alle Hefte und Bücher mit. Wenn der Herr Lehrer kommt, steht er artig auf und grüßt wieder. In der Unterrichtsstunde gibt er acht, sagt nicht ein und hört aufmerksam zu. Wenn die Schule zu Ende ist, räumt er die Schulsachen zusammen, nimmt alles mit und geht ruhig nach Hause.

Iza toga slijede vježbe: prepričavanje, stavljanje u plural, zamjena subjekta zamjenicama *ich*, *du*, ispisivanje složenih glagola iz teksta u prvom licu prezenta i u infinitivu, tvorba složenih glagola iz zadanih prefiksa i osnova, dijeljenje na slogove itd. Zanemarimo li stupidnost teksta koji, osim što koncentrirano iznosi primjere za onu gramatičku jedinicu koju obrađuje, ima i moralno-pedagoške pretenzije, možemo konstatirati da ispunjava onu svrhu za koju je napisan, i to čak vrlo dobro: donosi sintaktički obrazac glagola s naglašenim prefiksom u glavnoj rečenici i ponavlja ga s dobro odabranim glagolima gotovo u svim rečenicama, ističući ga i grafički. Dvije zavisne vremenske rečenice također su istaknute, ali na drugi način jer nisu predmet gramatičkog promatranja u toj vježbi. U drugom dijelu udžbenika dani su uz svaki paragraf prvog dijela udžbenika riječi, fraze, oblici i gramatička pravila. I tako redom u svih 75 paragrafa. U izboru gramatičkih jedinica može se ustanoviti sistematičnost, prorađuje se kompletna morfologija i najvažnija poglavljia iz sintakse.

Ovaj metodske postupak već je velik napredak prema gramatičkoj metodi koja se primjenjivala u bezbroj puta ponavljanim izdanjima udžbenika stranih jezika na početku stoljeća, pa čak i u udžbenicima koji su se tradirali gotovo do današnjeg vremena. Pri ruci mi je jedan takav udžbenik iz 1898. godine³ gdje je progresija točno zadana gramatičkim jedinicama koje se obrađuju: izgovor, član, pomoćni glagoli, plural, zamjenice itd. Kalup metodske jedinice ne mijenja se od početka do kraja: objašnjenje gramatičke jedinice, nove riječi, rečenice na stranom jeziku, rečenice na materinskom jeziku, a uz poneku vježbu dodana su i pitanja. Nehotični komični efekti ugrađeni su na mnogo mesta u tekstu, osobito u izboru vokabulara u kojem se mogu naći riječi koje se u životu prosječnoga govornika neće pojaviti nijedanput: *Du hast ein Zobeltier (la zibeline) in diesem Museum gesehen* — jer je Nijemcu potrebno objasniti razliku između »weiches s i scharfes s«, a osim toga mora mu se pokazati da slovo *z* ne smije izgovarati kao u njemačkom.

³ Dr Karl Floetz, *Elementarbuch der französischen Sprache*, 42. izdanje, Berlin, 1898.

Bitno izmijenjenu koncepciju gramatičke obrade nalazimo u udžbeniku iz 1954. godine.⁴ Težište je prebačeno na kvalitetu teksta i na uvježbavanje usmenog izražavanja. Zbog toga, međutim, nije zanemarena gramatika koja se od vježbe do vježbe sistematski obrađuje, osim, naravno, u vježbama koje donose umjetnički vrijedne literarne tekstove. Pažnja je posvećena morfologiji glagola, imenica i pridjeva, upotrebi člana i još nekim drugim gramatičkim pitanjima, a posebno se ističe prilično sistematska obrada zavisnih rečenica. Gradivo iz gramatike sustavno je navedeno u opširnim gramatičkim bilješkama u drugom dijelu udžbenika.

Isto tako sustavnu gramatičku obradu daje udžbenik za početno učenje njemačkog jezika iz 1955. godine.⁵ Dakako, izbor gramatike prilagođen je onom najelementarnijem usvajajući gramatike koja se može postići nakon jedne godine učenja. Ipak, sustavno se navodi deklinacija imenica i prezent glagola koji obuhvaća paradigme i jakih i slabih i modalnih glagola. Eksplicitno su izložena i pravila izgovora, a što je najvažnije, gramatika u vježbama nije napisana na nemoćnom, učeniku prilagođenom njemačkom jeziku nego na jasnom i razumljivom hrvatskom.

Zanimljivo je napomenuti da se čak i udžbenici kojima je namjena da učenika upoznaju s literaturom ne odriču sasvim gramatike i barem upozoravaju na neke gramatičke fineze. Njemačka čitanka iz 1965. godine⁶ koja ima antološke pretenzije i donosi kronološkim redom uistinu vrijedne tekstove, ima kao posljednje poglavlje »Gramatički podsetnik«, a udžbenik iz 1971. godine,⁷ koji je po svojoj koncepciji čitanka, ima u svakoj vježbi ugrađena i gramatička pitanja.

III

I onda se, najedanput, sve iz osnove mijenja. Početnica se pretvara u slikovnicu, a djeca koja već četiri godine znaju čitati i pisati na materinskom jeziku tretiraju se kao analfabeti. A kad napokon dođu do pisanog teksta, onda se pretvaraju u male chomskyjevske mozgove koji iz komunikacijske situacije u razredu i iz vježbi u udžbeniku moraju sami stvoriti svoju malu generativnu gramatiku i modificirati je od vježbe do vježbe jer se pokazuje da im podaci za stvaranje gramatike nisu dovoljni. A najzanimljivije je to da se i u takvu udžbeniku pod krinkom vježbi pojavljuju paradigme, ali krnje, koje učenika mogu navesti na krivu generalizaciju. U početnici iz 1976. godine,⁸ npr. navodi se paradigma glagola *fahren* (Bilde Sätze!, str. 34. i 51.) a da se ni u jednoj ne navodi drugo lice plurala, nego se samo inzistira na prijeglasu u drugom i trećem licu singulara. A baš je to drugo lice plurala čest izvor pogrešaka jer se generalizira identičnost trećeg lica singulara i toga drugog lica plurala, pa

⁴ Ivo Medić, *Njemačka vježbenica za VI razred gimnazije*, Zagreb, 1954.

⁵ Zlatko Muhić, *Njemačka vježbenica za V razred narodne osmogodišnje škole i za I razred gimnazije*, Zagreb, 1955.

⁶ Ognjan Radović, Miloš Đorđević, Miljan Mojašević, *Nemačka čitanka za IV razred gimnazije društveno-jezičkog smera*, Beograd, 1965.

⁷ Zlatko Muhić, Radoslav F. Poljanec, *Deutsch siebentes Lehrjahr. Njemačka čitanka za III razred gimnazije*, Zagreb, 1971.

⁸ Heidi Lovrić, Dunja Bezjak, *Wir sprechen Deutsch. Početnica njemačkog jezika za V razred osnovne škole*, Zagreb, 1976.

se čuje prema obliku *er fährt* oblik *ihr fährt* (ovo sam čuo i iz usta jednog visokoškolskog nastavnika njemačke književnosti jer je identičnost tih oblika potpuno automatizirana). Ako je pak paradigm glagola *fahren* svjesno internalizirana, onda nije potrebno navoditi paradigmu glagola *waschen*, koji je, dakako, u refleksivnu obliku drugi problem. Sličnu krvnu paradigmu nalazimo i za glagol *müssen* (Bilde Sätze!, str. 56. i 64) koji se uvježbava u prvom i trećem licu singulara, odnosno u trećem licu singulara i trećem licu plurala. A bilo bi potrebno da se eksplisitno navede čitava paradigm i da se osvijesti opozicija prema trećem licu singulara prezenta ostalih glagola jer je česta pogreška analogija prema tom obliku *er mußt*.

Moglo bi se očekivati da će u udžbeniku za drugu godinu učenja⁹ gramatika biti eksplisitnije izložena. Ali nije tako. Fundamentalno pravilo reda riječi u njemačkom jeziku pojavljuje se u prvoj lekciji kao 10. vježba *Lies die Sätze! Achte auf die Wortfolge!* I sada slijedi niz rečenica u kojima se metodom permutacije pokazuje sloboda reda riječi za sve dijelove rečenice, osim za predikat (uzgred rečeno neke od permutacija moguće su samo uz pretpostavku emfatičnog akcenta jer su inače komunikacijski besmisljene). A sve se moglo obaviti jednim jedinim pravilom: *Lični oblik glagola stoji u glavnoj rečenici na drugome mjestu.* Red riječi u rečenicama gdje je glagol složen s naglašenim prefiksom sramežljivo se pojavljuje u 15. i 16. lekciji, opet kao vježba za tvorbu rečenica.

Ali onda se, ipak, pojavljuje gramatika u udžbeniku za treću godinu učenja.¹⁰ I počinje upravo obradom prefigiranih glagola ovako: *Das sind zusammengesetzte Verben. Das Präfix ist nicht betont.* I malo dalje: *Das sind auch zusammengesetzte Verben. Ihr Präfix ist betont.* Konzekvencije iz tih konstatacija učenik mora izvući apstrakcijom iz primjera navedenih u vježbama. U istoj se lekciji prvi put eksplisitno navode paradigmne prezenta glagola *sein* i *haben* i eksplisitno se opisuje tvorba perfekta (koji je na mala vrata uveden već razred prije i uvježbavan, među ostalim, i na nesretno odbaranom primjeru perfekta od *haben* koji se u razgovornom jeziku gotovo uvijek zamjenjuje preteritom). Dalje se prezentiraju ove gramatičke jedinice: refleksivni glagoli, komparacija priloga, lične zamjenice, deklinacija određenog člana, red riječi u glavnoj rečenici, preterit, tvorba perfekta s *haben* ili *sein*, deklinacija imenica, imperativ, prijedlozi, deklinacija neodređenog člana, jaka deklinacija pridjeva, red riječi u zavisnoj rečenici, mješovita deklinacija pridjeva, slaba deklinacija pridjeva, brojevi. O načinu prezentiranja (koje često nije eksplisitno i koje je na nemuštom njemačkom jeziku, a često i u obliku zagonetki) i o redoslijedu moglo bi se raspravljati, ali svakako je velik napredak da postoji barem rudimentarna gramatika u udžbeniku.

U udžbenicima za srednju školu (peti i šesta godina učenja)¹¹ gramatika je dodana na kraju u odlomku *Grammatische Übersicht* po lekcijama u kojima se obrađuje: prezent glagola *sein*, postavljanje pitanja, prezentski nastavci, prezent glagola *kommen*, *fahren* i *sprechen*, prijedlozi *in*, *nach* i *aus*, zamjenice *er*, *sie*, posvojne zamjenice *mein*, *dein*, *ihr*, određeni i neodređeni član u

⁹ Heidi Lovrić, Dunja Bezjak, *Wir sprechen Deutsch. Udžbenik njemačkog jezika za VI razred osnovne škole*, Zagreb, 1977.

¹⁰ Aleksandra Krstulović, Heidi Lovrić, *Wir sprechen Deutsch. Udžbenik njemačkog jezika za VII razred osnovne škole*, Zagreb, 1979.

¹¹ Mirjana Ritoša, Dagmar Kovač, *Deutsch im Gespräch 1. Udžbenik njemačkog jezika za I razred srednjih škola. Petnaest godina učenja*, Zagreb, 1977.

Mirjana Ritoša, Mira Laburić, *Deutsch im Gespräch 2. Udžbenik njemačkog jezika za II razred srednjih škola. Sesta godina učenja*, Zagreb, 1977.

nominativu, lična zamjenica *er, sie, es*, genitiv ličnih imena, glagol *gefallen* u trećem licu, glagol *laufen* u prezantu, prijedlog *in*, upitna zamjenica *wer*, glagol *haben* u prezantu i tako dalje u dvije godine učenja. Ovdje, očito, postoji fundamentalni nesporazum između metodičkih zahtjeva s jedne strane i autora udžbenika s druge strane. Autori su svjesni da je gramatika dio nastave stranog jezika, i to veoma važni dio, ali njih sputava zahtjev (»krivo shvaćenog strukturalizma i behaviorizma«) da je u učenju stranog jezika u prvom planu komunikativna kompetencija učenika, a gramatika samo pirepak (jer prosječni izvorni govornik nema pojma o gramatici i ne treba imati pojma o gramatici, tj. mi tretiramo učenika kao da je izvorni govornik). Nastojeći prokrijumčariti gramatiku u udžbenik, autori produciraju ovakve karikature koje učeniku nisu ni od kakve koristi. Bolje bi bilo takve »gramatičke preglede« sasvim izbaciti iz udžbenika jer oni s lekcijama na koje su prikrpani nemaju nikakve veze.

IV

Mislim da je krajnje vrijeme da se razmisli o metodskoj koncepciji prezentiranja gramatike stranog jezika u osnovnoj i srednjoj školi. To vrijedi za njemački, a čini se, i za druge strane jezike (promatrao sam napredak jednog meni vrlo bliskog rođaka u učenju stranog jezika od V do VIII razreda osnovne škole koji nakon četiri godine učenja nije na stranom jeziku naučio ni čitati — a nije legestenik i inače je potpuno normalan). Smatram da je moguće i potrebno gramatičke strukture svjesno usvajati već na početnom stupnju učenja stranog jezika, od početka upozoravati na razlike i sličnosti s materinskim jezikom i sva gramatička objašnjenja davati eksplicitno na hrvatskom jeziku. Nema nikakva opravdanja za iznošenje gramatike na stranom jeziku, jer taj strani jezik nije jezik komunikacije koji učenik uči, već je samo metajezik koji služi samo za komunikaciju među stručnjacima, jer su pravila na stranom jeziku sintaktički simplificirana i zbog toga iznose samo dio znanstvene istine jer bi kompletno, eksplicitno izneseno pravilo bilo za učenika jezički nerazumljivo.

Svakako je sasvim u redu da je težište udžbenika za strani jezik na komunikaciji, ali napokon treba i službeno legalizirati upotrebu materinskog jezika i u udžbeniku i na satu jer će se tako olakšati i ubrzati proces usvajanja stranog leksika i gramatike stranog jezika. Nastavnik neće morati nove nepoznate riječi odglumiti i zadovoljiti se sa semantički polushvaćenima, ali dobro nabubanim odlomcima teksta koje mu učenici vrlo često prezentiraju. A gramatika, razjašnjena na materinskom jeziku i svjesno usvojena, olakšat će i ubrzati napredak u stjecanju komunikativne kompetencije učenika.

Nadam se da će ovaj pledoaje biti shvaćen onako kako je bio zamišljen: kao prijedlog da se metodička koncepcija učenja stranog jezika razmotri i da se u tu metodičku koncepciju gramatika stranog jezika razumno integrira.